

Autorstwo wyników badań i publikacji naukowych w dziedzinie nauk medycznych

Justyna Ożegalska-Trybalska

Katedra Prawa Własności Intelektualnej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Wprowadzenie. Celem artykułu jest przedstawienie zasad oznaczania autorstwa wyników badań i publikacji naukowych z punktu widzenia prawa własności intelektualnej oraz obowiązujących standardów prowadzenia badań i publikacji naukowych.

Materiał i metody. Analizy dokonano na podstawie przepisów prawa autorskiego, krajowych i międzynarodowych kodeksów prowadzenia badań i publikacji naukowych, w tym European Code of Conduct for Research Integrity, oraz wytycznych w zakresie publikacji w czasopismach medycznych International Committee of Medical Journal Editors.

Rezultaty i dyskusja. Standardy oznaczenia autorstwa do rezultatów intelektualnych na gruncie prawa własności intelektualnej, rekomendacji dotyczących rzetelności w nauce oraz stosowanych zwyczajów nie są spójne. Bardziej restrykcyjne zasady określania statusu autora w prawie autorskim oparte na wkładzie twórczym w rozumieniu tej dziedziny, nie odpowiadają wymogom nauk ścisłych, w których zwyczajowo honorowany jest każdy wkład w prowadzenie badań, testów klinicznych czy przygotowanie publikacji medycznych. Może to powodować konfliktowe sytuacje, dotyczące właściwego określenia autorstwa oraz kręgu współtwórców.

Podsumowanie. Kompromisowym rozwiązaniem jest praktyka oznaczania (wyróżniania) kręgu „autorów” oraz innych uczestników badań i/lub osób, które przyczyniły się do powstania określonych rezultatów. Godzi ona ze sobą restrykcyjne ustawowe zasady określania autorstwa (współautorstwa) utworów i odpowiedzialności z tytułu naruszenia prawa do autorstwa oraz standardy etyki i rzetelności w zakresie prowadzenia badań i działalności naukowej.

Biuletyn PTO NOWOTWORY 2020; 5, 2: 90–93

Key words: autorstwo wyników badań, autorstwo publikacji, współautorstwo, plagiat

Wprowadzenie

Choć medycyna i służba zdrowia w coraz szerszym zakresie podlegają normom różnych dziedzin prawa (medycznego, farmaceutycznego, ochrony danych osobowych itp.), prawo własności intelektualnej wydaje się być dla nauk medycznych niezbyt przydatne. Wrażenie to jest jednak mylne. Po pierwsze, patenty oraz *know-how* stanowią podstawowe narzędzie ochrony produktów i metod leczniczych, urządzeń i innowacji medycznych. Po drugie, publikacje zawierają-

ce wyniki prac badawczych, testów klinicznych z różnych dziedzin medycyny są ściśle związane z ochroną praw autorskich. Uzasadnia to choćby sygnalizacyjne skomentowanie niektórych zagadnień z tej dziedziny prawa także na łamach czasopism medycznych.

Wśród wybranych zagadnień z zakresu własności intelektualnej istotne znaczenie z punktu widzenia działalności badawczej i naukowej w obszarze nauk medycznych ma kwestia autorstwa i współautorstwa wyników badań oraz publikacji

How to cite:

Ożegalska-Trybalska J. *The authorship of research results and scientific publications in medical sciences.* NOWOTWORY J Oncol 2020; 70: 73–76.

naukowych. Kontrowersje i nierzadkie konflikty na tym tle wynikają z kilku powodów. Po pierwsze, z odmiennego rozumienia twórczości i autorstwa w dziedzinie nauk ścisłych oraz na gruncie prawa własności intelektualnej. Po drugie, z niejednorodnych standardów przewidzianych w prawie własności intelektualnej oraz w krajowych, międzynarodowych oraz branżowych kodeksach etyki prowadzenia badań i twórczości naukowej, jak również z wytycznych publikacyjnych i przyjętych zwyczajów w zakresie przypisywania autorstwa.

Materiał i metody

Sformułowanie wskazówek dotyczących oznaczania autorstwa (współautorstwa) oraz sytuacji, w których dochodzi do naruszenia praw własności intelektualnej na tle autorstwa, wymaga usystematyzowania podstaw prawnych właściwych dla tego obszaru analizy, w tym wskazania, co na gruncie prawa własności intelektualnej stanowi przedmiot ochrony, a w konsekwencji do jakich wytworów może powstać chronione prawem autorstwo.

Twórczość intelektualna oraz status autora mający istotne konsekwencje naukowe, społeczne oraz finansowe, stanowią dobra osobiste osoby fizycznej chronione na podstawie art. 23 w zw. z art. 24 kodeksu cywilnego oraz Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 14 lutego 1994 r. (dalej „pr. aut.”) [1].

W prawie autorskim autorstwo może być przypisane i podlega ochronie tylko w odniesieniu do tych wytworów, które są utworami (fragmentami utworów). Utworem jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze. W dziedzinie badań i twórczości naukowej mogą to być w szczególności: artykuły, opracowania naukowe, wystąpienia konferencyjne, wykresy, postery, plakaty konferencyjne, bazy danych. O możliwości kwalifikacji wytworu intelektualnego jako utworu przesądza indywidualny (niestandardowy, nieszablonowy, niewynikający z góry określonych wymogów) sposób wyrażenia, a nie jego merytoryczna, naukowa, ekonomiczna wartość, które są miernikami twórczości istotnymi dla nauk ścisłych. Ochrona prawnoautorska i prawa autorskie, do których należy prawo do autorstwa, powstaje od momentu ustalenia utworu w jakiegokolwiek postaci (np. wygłoszenia referatu, zapisania artykułu na nośniku). Ochroną objęte są także utwory niedokończone, fragmenty utworów (np. abstrakt artykułu, wstępna wersja publikacji naukowej).

Choć aktualnie stosowane kryteria oceny indywidualnego charakteru utworu i wymaganej twórczości są bardzo niskie i w praktyce ochroną prawnoautorską są objęte niekiedy trywialne przejawy twórczości intelektualnej, jednocześnie prawo autorskie w istotnym zakresie dyskryminuje twórczość w obszarze nauk ścisłych, w których kluczową wartość intelektualną mają posiadające wartość naukową i aplikacyjną odkrycia, metody, wyniki badań, a nie forma i sposób ich przedstawienia czy wyrażenia [2]. Tego typu wytwory „jako takie” nawet o najbardziej doniosłym znaczeniu dla rozwoju

dziedziny, prawo autorskie wyraźnie wyklucza z ochrony, dopuszczając ją tylko w zakresie indywidualnej formy ich wyrażenia. Przesądza o tym art. 2¹ pr. aut, zgodnie z którym „ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne”.

Oznacza to, że za chroniony utwór można uznać bogaty stylistycznie, ale nawet krótki opis objawów choroby nowotworowej, a nie będą nim wyniki badań w postaci parametrów liczbowych badań nad metodą leczenia nowotworów czy innowacyjna metoda leczenia lub operowania nowotworu jako określony sposób postępowania. Wyłączenie tego typu wytworów spod ochrony prawami wyłącznymi na gruncie prawa własności intelektualnej zakłada, że udzielenie na nie monopolu ograniczałoby swobodę badań, dostęp do wyników oraz postęp techniczny [3].

Prawo do autorstwa utworu i oznaczania utworu swoim nazwiskiem stanowi jedno z autorskich praw osobistych, które należy odróżnić od autorskich praw majątkowych, dających twórcy (uprawnionemu podmiotowi) wyłączność w zakresie korzystania z utworu (zwielokrotniania, udostępniania, rozpowszechniania utworu). W przeciwieństwie do autorskich praw majątkowych, którymi twórca może dysponować na drodze umowy, autorskiego prawa osobistego do autorstwa nie można zbyć ani się go zrzec. Można natomiast upoważnić inny podmiot do wykonywania tego prawa, np. poprzez niepodpisywanie utworu nazwiskiem autora lub stosowanie określonego sposobu oznaczania autorstwa.

Autorskie prawo osobiste w postaci autorstwa utworu przysługuje twórcy jako osobie fizycznej, która stworzyła utwór. Autorstwo może przysługiwać jednej osobie lub kilku osobom jednocześnie (współtwórcom utworu), przy czym brak jest normatywnej definicji „współtwórcy”, co w praktyce prowadzi do wielu sporów dotyczących współautorstwa. Prawo autorskie podchodzi restrykcyjnie do tego, kto może być uznany za współautora. Dla uznania statusu współtwórcy utworu konieczne jest wniesienie przez daną osobę wkładu twórczego w stworzenie utworu. Jest on rozumiany jako wkład w indywidualny sposób wyrażenia utworu. Przykładowo, za współautorów publikacji naukowej w rozumieniu prawa autorskiego będą uznane osoby, które „fizycznie” przygotowały (napisały) taką publikację, stworzyły jej plan, układ, zdecydowały o określonej argumentacji, sformułowały wnioski. Formalnie status taki nie przysługuje natomiast osobom, których wkład w powszechnym rozumieniu jest istotny, np. osobom, które są autorami samej koncepcji publikacji, przeprowadziły badania i uzyskały wyniki wykorzystane w publikacji, były konsultantami na etapie postawiania publikacji, dokonały jej oceny merytorycznej czy redakcyjnych poprawek, kierowały pracami badawczymi lub projektem, w ramach którego została przygotowana publikacja. Warto zwrócić uwagę, że tego typu wkład nie podlega ochronie także na gruncie prawa patentowego w odniesieniu do twórczości wynalazczej.

Prawo autorskie w żaden sposób nie wartościuje autorstwa utworu, tzn. nie wynikają z niego żadne zasady co do stopniowania autorstwa utworu i oznaczania go w określonej kolejności (np. główny autor, pozostali autorzy, lider zespołu badawczego wymieniony jako pierwszy itp.). Zakres wkładu twórczego ma natomiast odzwierciedlenie w części wspólnych autorskich praw majątkowych do utworu.

Autorstwo jest kwestią faktu, tzn. wynika wyłącznie z faktu stworzenia utworu lub twórczego (w rozumieniu prawa autorskiego) przyczynienia się do jego powstania. Z jednej strony, wskazanie kogoś jako autora utworu (np. publikacji) czy uwzględnienie go w umowie dotyczącej eksploatacji utworu (np. umowy wydawniczej), nie czyni takiej osoby „autorem” w rozumieniu prawa autorskiego. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę, że ochrona prawnoautorska powstaje bez żadnych formalności i niekiedy może być trudne udowodnienie, że jest się twórcą utworu – prawo autorskie wprowadza ułatwienie dowodowe w postaci tzw. domniemania autorstwa. Polega ono na założeniu, że twórcą (współtwórcą) utworu jest osoba, której nazwisko zostało umieszczone na egzemplarzu utworu (np. publikacji naukowej rozpowszechnionej na materialnym nośniku) lub zostało podane do publicznej wiadomości w związku z rozpowszechnieniem utworu (np. zostało zakomunikowane uczestnikom konferencji naukowej przed wygłoszeniem wykładu). Domniemanie autorstwa jest przydatne w przypadku sporu o naruszenie praw autorskich i polega na tym, że dopóki nie zostanie udowodnione, że osoba wskazana jako autor faktycznie nim nie jest, sąd musi uznawać ją za twórcę utworu i podmiot, na rzecz którego powstały prawa autorskie. Należy zatem pamiętać o sygnowaniu utworów swoim nazwiskiem, dbać o jego wskazywanie także wówczas, gdy ma miejsce ustne komunikowanie utworów publiczności.

Obok prawa autorskiego, kwestia rzetelnego oznaczania wyników badań i publikacji naukowych jest przedmiotem różnego rodzaju niewiążących rekomendacji i kodeksów etycznych, które wprowadzają odmienne, niż wskazane wyżej, zasady dotyczące autorstwa. Liberalne standardy w tym zakresie przewidziane są przykładowo w the European Code of Conduct for Research Integrity [4]. Określają one możliwość ustalenia autorstwa oraz kolejności autorów zgodnie z założeniem, że status autora w sferze działalności badawczej wynika ze znaczącego uczestnictwa w planowaniu badań, gromadzeniu danych i ich interpretacji. Ten międzynarodowy kodeks prowadzenia badań wprowadza także wymóg poszanowania autorstwa przez wydawców oraz recenzentów publikacji w zakresie uzyskiwania zgody twórców na wykorzystanie pomysłów, danych, wyników badań czy ich dalszej interpretacji.

Na poziomie regulacji krajowych przykładem nieformalnych regulacji w tym obszarze jest Kodeks etyki pracownika naukowego opracowany przez Komisję do spraw etyki w nauce (uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Polskiej Akademii Nauk w 2016 r. i stosowany przez wiele instytucji, w tym także

w dziedzinie nauk medycznych (np. uniwersytety medyczne, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego) [5]. W zakresie praktyk autorskich i wydawniczych kodeks zawiera rekomendacje, zgodnie z którymi autorstwo publikacji naukowej powinno się opierać wyłącznie na twórczym i istotnym wkładzie w badania. Wkład w badania jest jednak definiowany inaczej, niż to wynika z prawa autorskiego, a mianowicie jako wkład polegający na znaczącym udziale w inicjowaniu idei naukowej, tworzeniu koncepcji oraz projektowaniu badań, na istotnym udziale w pozyskiwaniu danych, analizie i interpretacji uzyskanych wyników, jak również istotnym wkładzie w szkicowanie i pisanie artykułu lub jego krytycznym poprawianiu pod kątem zawartości intelektualnej.

Za jedną z form rażącego naruszenia zasad etycznych w nauce uważany jest plagiat, definiowany szeroko jako działanie polegające na przywłaszczeniu cudzych idei, wyników badań lub wypowiedzi bez poprawnego podania źródła, co zgodnie z kodeksem stanowi naruszenie praw własności intelektualnej. Definicja ta nie odpowiada rozumieniu plagiatu na gruncie prawa autorskiego, który może być popełniony jedynie w przypadku wykorzystania cudzych treści chronionych prawem autorskim, a nie idei czy wyników jako takich, w przypadku których chroniony może być tylko sposób ich opisanie lub opracowania.

Autonomiczne rekomendacje dotyczące ustalania kto jest autorem, bezpośrednio dotyczące publikacji w czasopiśmie medycznych, zawierają aktualne zalecenia International Committee of Medical Journal Editors (*Recommendations for the Conduct, Reporting, Editing, and Publication of Scholarly Work in Medical Journals* z 2019 r.). [6]. Przewidują one, że autorem publikacji jest osoba, która spełnia kumulatywnie następujące warunki:

1. wniosła istotny wkład w koncepcję lub projekt publikacji, uzyskanie, analizę lub interpretację danych objętych publikacją,
2. dokonała opracowania i krytycznej analizy pod kątem istotnych treści merytorycznych,
3. zatwierdziła ostateczną wersję publikacji,
4. odpowiada za poprawność i dokładność prezentowanych treści.

Jak wynika z rekomendacji, osoby, które nie spełniają wszystkich wskazanych warunków, nie powinny być wskazywane jako autorzy. Tak definiowane warunki nie są spójne z wymogami prawa autorskiego, gdzie dla uznania autorstwa wystarczające są aktywności określone w drugim i trzecim z warunków. Właściwa jest natomiast zawarta w rekomendacjach wskazówka, że jako autorzy publikacji nie powinny być wskazane osoby, które pełniły funkcje pomocnicze przy przygotowaniu publikacji (np. pełniły ogólny nadzór nad grupą badawczą, uczestniczyły w redagowaniu publikacji i korekcie językowej), natomiast powinny być one oznaczone w ramach odrębnej od autorów kategorii (np. jako badacze uczestniczący).

Rezultaty i dyskusja

Prawo autorskie chroniące przede wszystkim formę wyrażenia a nie treść merytoryczną, naukową lub użytkową, nie odpowiada w pełni potrzebom nauk ścisłych, w których autorstwo przypisywane jest zwyczajowo także osobom, które dokonały odkryć, opracowały naukowe metody, uzyskały wyniki badań. Odbiega także od przekonania, że za twórcę (autora) powinna być uznana każda osoba, której wkład był nie tylko naukowo i merytorycznie, ale też organizacyjnie istotny dla prowadzonych badań i ich publikacyjnych rezultatów. W tym zakresie widoczny jest także brak spójności między standardami w zakresie uznania autorstwa w rozumieniu prawa autorskiego, a zasadami jego oznaczania wynikającymi z wytycznych przewidzianych w kodeksach etyki w nauce oraz rekomendacjach dotyczących publikacji naukowych.

Różne standardy stosowane w zakresie oznaczania autorstwa mogą w pewnych sytuacjach prowadzić do sytuacji, w których oznaczenie autorstwa będzie mieć dyskusyjny charakter. Z jednej strony, kontrowersje może budzić fakt włączenia do kręgu autorów, którym przysługują prawa autorskie, osób niewnoszących twórczego (w rozumieniu tego reżimu) wkładu w powstanie publikacji naukowej (osób, które jedynie uczestniczyły w opisywanych w publikacji badaniach i uzyskały uwzględnione w publikacji wyniki). Z drugiej strony, niedopuszczalne jest pominięcie osób, które wniosły wkład twórczy do utworu, a zatem są współautorami w rozumieniu prawa, z uwagi na możliwość zarzutu naruszenia prawa do autorstwa i popełnienia plagiatu.

Podsumowanie

Spory dotyczące autorstwa w sferze twórczości naukowej i publikacyjnej oraz zarzuty plagiatu, nierzetelnego korzystania i oznaczania badań są coraz bardziej powszechne i nie omijają nauk medycznych. W ich unikaniu mogą być pomocne następujące wskazówki.

1. Rozróżnienia wymaga autorstwo (współautorstwo) utworu jako chronione autorskie prawo osobiste, od przyznania statusu autora (współautora), wynikającego z faktu merytorycznego czy organizacyjnego zaangażowania w prowadzenie badań, uzyskania wyników, przygotowania publikacji. Oznaczanie autorstwa w rozumieniu prawa własności intelektualnej powinno odbywać się z uwzględnieniem faktycznego twórczego zaangażowania w stworzenie utworu. Przywłaszczenie sobie autorstwa poprzez przejęcie fragmentów cudzych utworów bez właściwego oznaczenia autorstwa, jak również wprowadzenie w błąd co do części lub całości cudzego utworu, stanowi naruszenie autorskich praw osobistych w postaci plagiatu. Grozi za to odpowiedzialność cywilna (art. 79 pr. aut.) oraz karna (art.115 pr. aut.).
2. Należy mieć na uwadze, że pomysły, odkrycia, wyniki badań jako takie, które nie są chronione prawem własności

intelektualnej, ale stanowią element twórczości naukowej chronionej jako dobro osobiste na podstawie przepisów kodeksu cywilnego (art. 23 i 24). Korzystanie z nich bez oznaczenia osób, od których pochodzą, choć nie stanowi plagiatu w rozumieniu prawa autorskiego, może być kwestionowane jako naruszenie dobra osobistego w postaci twórczości naukowej na podstawie przepisów kodeksu cywilnego lub jako naruszenie zasad etyki w nauce.

3. W celu uniknięcia naruszenia zasad etyki w zakresie prowadzenia badań i twórczości naukowej, luka wynikająca z restrykcyjnego określania kręgu współtwórców zgodnie z zasadami wynikającymi z prawa autorskiego, powinna być wypełniona praktyką uwzględniania w opisie badań czy publikacjach wszystkich osób w nich uczestniczących i niepomijanie ich wkładu zgodnie z kodeksami etyki i wytycznymi publikacyjnymi. Osoby takie powinny być wskazane w innej kategorii niż autorzy, w innym miejscu niż strona tytułowa i z właściwą adnotacją (np. służył jako doradca naukowy, krytycznie recenzował propozycję badania, gromadził dane, dostarczał i opiekował się badanymi pacjentami, uczestniczył w redakcji publikacji). Takim osobom nie przysługują jednak autorskie prawo osobiste w postaci autorstwa i ich ochrona, a ich pominięcie w gronie autorów nie stanowi naruszenia prawa autorskiego, ale może być uznane za przejaw nierzetelnego korzystania z cudzej twórczości na podstawie kodeksów etycznych pracownika naukowego lub badacza.
4. W przypadku gdy publikację przygotowuje wiele osób, na etapie prac rekomendowane jest ich dokumentowanie w taki sposób, który pozwoli na weryfikację grona współautorów publikacji oraz osób uczestniczących w przygotowaniu publikacji (nie-autorów) i uniknięcie w przyszłości ewentualnych sporów na tle autorstwa.

Konflikt interesów: nie zgłoszono

Justyna Ożegalska-Trybalska
Uniwersytet Jagielloński
Katedra Prawa Własności Intelektualnej
ul. Józefa 19
31-056 Kraków

Received and accepted: 10 Feb 2020

Piśmiennictwo

1. Dz. U. z 2019 r. poz. 1231.
2. Bakalarz T. Ochrona wyników badań naukowych. Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego. 2016; 2: 24–25.
3. Kasprzycki D. Własność wyników badań w kontekście zarządzania własnością intelektualną. Zagadnienia Naukoznawstwa. 2005; 3(205): 293.
4. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/h2020-ethics_code-of-conduct_en.pdf (2.02.2020).
5. <https://instytucja.pan.pl/index.php/kodeks-etyki-pracownika-naukowego> (2.02.2020).
6. <http://www.icmje.org/icmje-recommendations.pdf> (2.02.2020).